

Výzkum uvedený v této kapitole probíhal v rámci projektu „Výzkumná šetření zaměřená na sociálně znevýhodněné skupiny“ na PdF MU (MUNI/A/0741/2012).

6. INTERPRETATIVNÍ FENOMENOLOGICKÁ ANALÝZA (IPA)

Veronika Šuráňová

Mezi další fenomenologické metody výzkumu řadíme **interpretativní fenomenologickou analýzu** (*interpretative phenomenological analysis* – IPA). Cílem této kapitoly je představit čtenáři další z metod, již lze využít při sociálněpedagogickém výzkumu a která má kořeny v hermeneutice a fenomenologii.

Člověk je bytost, která život určitým způsobem zažívá a prožívá. Teprve na základě této zkušenosti je jí na kognitivní úrovni přiřazována kvalita, smysl a význam. Tento význam je konstruován jednak na základě individuálních zkušeností jedince, jednak na základě kolektivně konstruovaných významů.

Prostřednictvím IPA je možné, aby výzkumník nahlédl na tyto významy a aby nahlédl či společně s respondenty poodkryl esence jejich zkušeností.

Předkládaná metoda zjišťuje a popisuje zkušenost respondentů z hlediska toho, jak si oni sami utvářejí a konstituují realitu, a toho, jaký jí oni sami dávají význam, smysl. V sociálněpedagogickém výzkumu prostřednictvím této metody získáváme další nástroj kvalitativního výzkumu, který nám umožňuje proniknout do významů a zkušeností jedinců a potažmo i sociálních skupin.

Kvalitativní výzkum je vždy o setkání dvou entit. Na jedné straně je to člověk, který by měl být plný zájmu o téma a zkušenosti osob, s nimiž spolupracuje. Na druhé straně je to jedinec, který se dobrovolně nabídne a umožní vědě přiblížit se do jeho životního prostoru a sdílet s ním jeho zkušenosti.

IPA je metoda, jež svým charakterem a postupy reaguje na potřebu citlivého přístupu a umožňuje výzkumníkovi jít do hloubky a podstaty zkoumaných jevů. Na vědce tato metoda klade jisté mentální nároky. Je zde nezbytná schopnost pracovat se zjišťovanými obsahy a pojmy prostřednictvím abstrakce a také schopnost operacionalizovat témata do náležitých kategorií a subkategorií. Jelikož sám výzkumník je v IPA nástrojem, který zprostředkovává zkušenost respondentů světu, musí být schopen reflektovat a rozlišovat svůj vklad do inter-

pretací a analýzy od respondentova. A dále si dát pozor na to, aby nepodřizoval a nemanipuloval teorii či koncept výzkumu na základě zjištěných výsledků.

Sociální pedagogika se často věnuje společenským tématům, jež stojí na pomezí sociálních, pedagogických a psychologických disciplín. Výzkumy, které vznikají v tomto oboru, se mnohdy dotýkají problematiky menšinových skupin a jevů, jež leží za nebo na hranici celospolečenských norem. Kvalitativní výzkum a interpretativně-fenomenologický přístup jsou tudíž nezbytnými pomocníky při odkrývání problémů a zkušeností, jimiž se sociální pedagogika zabývá a kterých se vědecky dotýká.

6.1 FILOZOFICKÉ ZAKOTVENÍ

IPA je metoda vycházející z **fenomenologie, její teorie interpretace hermeneutiky a z ideografie**. Blecha (2007) fenomenologii samu označuje za způsob nahlížení na svět, tzv. metodologií evidence reality a pokusem očistit vědomí od všech intervencí objektivní reality.

Hermeneutika tuto optiku rozvíjí. Naším zkušenostem přiřazujeme vždy nějaký smysl. Pokaždé ji nějakým způsobem interpretujeme. Zážitky tak zpracováváme na kognitivní úrovni. Převedení zkušenosti do slov je tedy už samotným procesem přiřazování smyslu. Ideografie se v IPA promítá tím, že zde klademe důraz na zkušenost jednotlivce (respondenta). Soustředíme se na detail a hloubku jeho zkušenosti (Smith, Flowers a Larkin, 2009).

Tato výzkumná metoda **tedy rekonstruuje vlastní interpretaci respondenta**. Jde o rekonstrukci skutečností, které si respondent spojuje na základě svých vlastních zákonitostí. V IPA interpretujeme význam obsahů, jež respondent sděluje, a snažíme se zachytit subjektivní vnímání jeho žité zkušenosti.

Při interpretaci se výzkumník snaží zachytit konstruovanou realitu samotného respondenta a interpretuje jeho zkušenost. Výsledkem IPA je tedy vždy interpretace zkušenosti respondenta výzkumníkem (Willig, 2005).

6.2 ROZDÍL IPA OD KLASICKÉ FENOMENOLOGICKÉ METODY VÝZKUMU

Když vycházíme z fenomenologického východiska, tak na jedné straně máme respondenty, kteří skrze svá slova dávají smysl své zkušenosti, a na

druhé straně výzkumníka, jenž zachycuje a dává smysl této zkušenosti (Smith a Osborn, 2003). Rovněž by se dalo hovořit o tzv. dvojí hermeneutice. Kdy výzkumník dává určitý význam respondentům (už jen tím, že na ně zaměřuje svou výzkumnickou pozornost) a ti dávají význam nějakému tématu.

Přestože IPA vychází z fenomenologie a v lecčem se klasickému fenomenologickému výzkumu podobá, má také svá specifika, která ji odlišují.

Jelikož se nemůžeme zcela vyhnout tomu, abychom svou zkušenost nezhroupli do výzkumu, je součástí IPA též reflexe zkušenosti výzkumníka. Ten by se měl snažit svůj vklad co nejvíce reflektovat a zvědomovat. V tomto se IPA liší od klasické fenomenologické metody, v níž se výzkumník snaží o tzv. uzávorkování svých významů, přičemž tyto uzávorkované významy ve výzkumu nezaznamenává. V IPA je tedy vliv výzkumníka v procesu výzkumu opakovaně reflektován, aby nepřevládá nad zkušeností respondentů. Vliv výzkumníka je v IPA součástí interpretativně-analytického procesu. Cílem reflexe není, aby se výzkumníkova přesvědčení a jeho vlastní zkušenosti z výzkumu vyloučily, jako je tomu v tradičním fenomenologickém pojetí. Jeho zkušenosti jsou naopak nedílnou součástí a předpokladem pro analytickou práci (Fade, 2004).

Uvědomění a reflexe zkušeností výzkumníka slouží v IPA ke zvýšení efektivity a validity samotné analýzy (Finlay a Evans, 2009).

6.3 POSTOJ VÝZKUMNÍKA

IPA má kvalitativní a induktivní charakter, který upřednostňuje neexistenci jedné pravdy s důrazem na subjektivní interpretaci jednotlivých respondentů.

Výzkumník do výzkumu nevstupuje s žádnou předem vypracovanou hypotézou, jež by se ověřovala, ale cílem je zde spíše široce definovaný problém nebo otázka, která se v průběhu výzkumu s tím, jak výzkumník proniká do problému, zostřuje či jinak mění, dokonce se může zcela reformulovat.

6.4 KDY ZVOLIT IPA?

Hlavní důvod k výběru této metody by měl vycházet z úvahy o návaznosti s hlavní výzkumnou otázkou. Kvalitativní design výzkumu by měl být uplatněn tam, kde je kompatibilní s otázkou, kterou si výzkumník klade. Tato

metoda je vhodná při zkoumání vztahu jednotlivců k realitě, ke světu. A také tehdy, když zkoumáme smysl, jež respondenti dávají své zkušenosti.

Příklady výzkumných otázek, které můžeme při IPA použít:

- Jak se ženám mění vnímání jejich identity během těhotenství?
- Jak lidé bez domova popisují důsledky své vnímané identity?
- Jaký význam dávají pacienti, kteří jsou nespokojeni s léčbou, vzteku?
- Jak lidé, kteří mají diagnostikovanou roztroušenou sklerózu, přemýšlejí o významu cvičení?

6.5 METODA SBĚRU DAT

Nejčastěji doporučovanou metodou sběru dat je **polostrukurovaný rozhovor** (Smith, Flowers a Larkin, 2009). Otázky polostrukurovaného rozhovoru jsou nám zde pracovními pomůckami, nikoli „pravdami“, které se ověřují. Výzkumník tak v průběhu rozhovoru může přizpůsobovat otázky tomu, co se v rozhovoru objevuje jako signifikantní (Smith a Osborn, 2003).

Při dotazování je důležité, abychom byli dostatečně otevření ke zkušenosti respondentů. Klademe otevřené otázky tak, aby nedošlo k omezení autenticity jejich zkušenosti. Základem pro tuto metodu jsou tedy otevřené otázky. Necháváme tím co největší prostor pro vyjádření k danému tématu.

Otevřené otázky dále doplňujeme otázkami, jež podporují rozvíjení a konkretizaci odpovědí.

Příklad 6.1

Jaké to pro vás tehdy bylo?

A jaké ještě?

Co je „to“, o kterém nyní mluvíte?

Podstatou položených otázek je vytvoření prostoru a podmínek pro sebevyjádření.

Při rozhovoru je velmi důležité zachování a nastavení podmínek, které jsou nezbytné pro bezpečí respondenta s možností případné zpětné vazby.

Co se týče velikosti výzkumného vzorku, Smith, Flowers a Larkin (2009) doporučují vzorek čtyř až deseti respondentů, aby mohl být dán dostatečný prostor hloubce individuální zkušenosti.

6.6 POSTUP IPA

Smith, Flowers a Larkin (2009) popisují proces kódování a analýzy dat v rámci IPA jako opakující se a induktivní. Jde tedy o opakující se cyklus, kde se výzkumník vrací k předešlým fázím analýzy a reviduje své poznatky na základě nově zjištěných informací.

Pro označování témat, jež se při analýze ukazují, je možné používat jak původní jazyk respondenta, tak odborné pojmy, které daným výroky odpovídají (Smith, Flowers a Larkin, 2009).

Témata se sepíší a dále se hledají souvislosti mezi nimi. Následně dochází ke sjednocování příbuzných témat do témat nadřazených a přiřazování podtémat k nadřazeným tématům. Nadřazená témata i podtémata se opět opakovaně porovnávají s původním textem. Výsledkem je seznam témat pro každý rozhovor.

Poté co všechny rozhovory analyzujeme jednotlivě, můžeme přistoupit k hledání témat napříč všemi rozhovory.

Jde o proces, ve kterém se pohybuje od hloubkového porozumění jedinečným zkušenostem k obecnějším tvrzením (Smith, Flowers a Larkin, 2009).

Smith a Osborn (2003) uvádějí tyto **fáze analýzy**:

1. **Analýza tvrzení a výroků, jejich pochopení od každého z respondentů zvlášť.** Nejdříve se tedy snažíme o porozumění každému jednotlivému respondentovi zvlášť. Podrobně čteme a přepisujeme jeho výpovědi. Doporučuje se vybavit si také respondentův hlas a emoční rozpoložení u jednotlivých otázek a témat.
2. **Rozpoznání a identifikace témat a vzorců, které vystupují z rozhovoru.** Zaměřujeme se na rozdíly, shody (konvergence, divergence), shluky, společné prvky či jedinečné nuance. Zařazení témat, jež nemají velkou prevalenci, ale obohacují a osvětlují zkoumanou zkušenost, je v souladu s naší metodou IPA (Smith a Osborn, 2003).

3. **Rozvíjení dialogu mezi výzkumníkem a kódovanými daty o významech respondentů.** Výzkumník nyní začíná přemýšlet o významech slov a výroků. Odkrývá sám sobě vlastní úvahy o tématech, která se objevují ve výpovědích respondentů. Zvažuje význam výroků s ohledem na kontext (prostředí, předchozí otázky, předchozí odpovědi, atmosféra atd.), v němž byly vyřčeny. Pozoruje, jakým obsahem respondent reaguje na položenou otázku a jaká je to reakce. Postupně začíná data interpretovat.
4. **Rozvíjení struktury, vzorců a vztahů mezi jednotlivými tématy.**
5. **Organizace zjištěných dat a materiálu tak, aby bylo možné sledovat cestu od původních poznámek, jež si výzkumník dělal při prepisu rozhovoru, přes identifikaci a rozvíjení témat až po konečnou strukturu témat.** Zde tedy výzkumník zaznamenává popis cesty a svého postupu interpretace dat. Záznam vede od prvotních poznámek po konečnou verzi vzniklých kategorií a subkategorií.
6. **Využití supervize, spolupráce s respondentem nebo auditu k tomu, aby bylo možné prověřit a rozvíjet koherenci a přijatelnost interpretací.** Tady výzkumník může dát respondentům prepis z jejich rozhovoru, aby potvrdili, případně doplnili své výpovědi a příběhy. Doplnění by měla rozvíjet či upravovat obsah v jeho kontextu a významu. Výzkumník si zde musí dávat pozor, aby respondentovy úpravy nevycházely pouze z jeho dojmu „nepatříčnosti“ nebo studu.
7. **Sepsání a rozvíjení kompletního příběhu, který je evidován detailními komentáři u extraktu dat, jež provázejí čtenáře skrze interpretace výzkumníka, nejčastěji přes jednotlivá témata.** Prepis a zdokumentování komentářů zdrojových citací (surových dat), která provázejí čtenáře skrze celý proces interpretace. Soupis jednotlivých témat, nejlépe s přiloženým grafem, jednoduchou strukturou či tabulkou.
8. **Reflexe vjemů, konceptů a procesů, jež výzkumník zaznamenával v průběhu analýzy dat a které měly vliv na jeho interpretaci.**

Tyto fáze výzkumné činnosti lze provést v následujících **konkrétních krocích:**

1. **Opakované čtení přeepsaných rozhovorů** (surových dat). Slouží k tomu, aby se výzkumník co nejvíce přiblížil světu respondenta a porozuměl mu.

2. **Úvodní poznámky** – zapisování postřehů a úvah výzkumníka k prepisovaným rozhovorům:
 - **popisné komentáře** – vztahují se k obsahu textu;
 - **lingvistické komentáře** – vztahují se k charakteru textu: významné pauzy, opakování slov, nedokončení vět, ironie, smích atd.;
 - **konceptuální komentáře** – související úvahy a otázky, které k datům výzkumníka právě napadají, mohou pak posloužit k interpretaci.
3. **Rozvíjení identifikovaných témat:**
 - výběr těch dat, jež pomáhají tématu a kategorie rozvíjet, selekce dat, která pro výzkumníka nejsou relevantní; důraz je kladen na poznámky výzkumníka;
 - pozorování a identifikace podobností v poznámkách a jejich vhodné pojmenování, jež reprezentuje celé téma.
4. **Hledání vztahů mezi objevenými tématy** – logické zařazení vytvořených témat k sobě, mapování (nemusí být zařazena všechna témata, zařazení vychází podle relevance).
5. **Přechod k dalšímu případu – každý případ je nutné popisovat termíny nového účastníka, jeho jazykem.** Předporozumění (*forestructures*) však výzkumníka nevyhnutelně ovlivňuje, ten by to měl reflektovat.
6. **Hledání témat (vzorců) napříč případy.** Jakmile dokončíme interpretaci a analýzu jednotlivých případů, můžeme začít hledat vzorce a témata napříč všemi výpověďmi.

6.7 POPIS CESTY INTERPRETACE DAT

Ilustrační příklady jsou vyňaty z výzkumu, který se zabýval „zkušeností pomáhajících pracovníků systematicky rozvíjejících všímavost (*mindfulness*) prostřednictvím meditace všímavosti a vhledu (tzv. *satipatthána-vipassaná*)“.

První příklad

U tohoto příkladu můžeme vidět, jak se ze surových dat a následných poznámek objevuje téma. Z tématu se po závěrečném vyhodnocení stala samostatná kategorie. Identifikované subkategorie se objevovaly už v poznámkách.

Surová data:⁴⁴

„... přijímám to, jak to přichází... aji když jsou třeba věci, který mě zaskočí, který sou třeba hnusný... jako ublížit někomu... nebo sobě ublížit... něco co je jako hodně... (odmlčí se, přemýšlí)... Něco konkrétního (pokračuje)... že mě třeba prostě někdo sere, nebo tě napadne, že bys chtěla někoho někdy píchnout... (ukazuje rukou, myšleno ve smyslu bodnout nožem).“

Téma:

Přijetí, akceptace emocí a negativních myšlenek, nehodnotící přijetí

Druhý příklad

U tohoto příkladu můžeme vidět, jak se ze surových dat a následných poznámek objevuje téma a dále vzorec (reakce/důsledek). Následně dochází k identifikaci subkategorie a hlavní kategorie.

Surová data:

„... a on pak za mnou přišel asi za pět minut a oslovil mě znova (hovoří o klientovi), jestli mu to teda nahraju... a mě to strašně namíchlo... a přitom on se jenom znova zeptal tady na todle a už se to ve mně zvedlo, už jsem byl nachystanej... a najednou mě to došlo... že su jako naštvanej... tak sem se zastavil... ,jojo, tak vydrž, udělám si jídlo a půjdu ti to přetáhnout... a myslím tady to... pomohlo mi to... to, že jsem si uvědomil, že se mi to dělo, že se to ve mně začíná probouzet, ten vztek ve mně...“

Podtéma/subkategorie:

Uvědomění vzniku prožívání

Reakce/důsledek: Změna emocemi přednastaveného jednání

Nadřazené téma/kategorie:

Metadovednost

Reakce/důsledek: Přizpůsobení intervence (nepřenášení svých emocí na klienta)

Poznámky:

Přijetí toho, co zaskočí.

Přijetí výrazných, negativních emocí.

Přijetí myšlenek.

Přijetí destruktivních nápadů.

Poznámky:

Zpozorování, uvědomění vznikajícího prožívání.

Zastavení a změna jednání, které automaticky reaguje na emoční rozpoložení.

Tab. 6.1 Příklad grafického znázornění výsledků IPA

Nadřazená kategorie: Metadovednosti				
	Lucie	Denis	Jan	Petr
1. Akceptace				
negativních myšlenek a prožívání	*	*	*	*
aktuální situace takové, jaká je	*	*	*	*
limitů	*		*	
mnohosti			*	*
pomíjivosti			*	*
změn	*	*	*	*
2. Soucit				
soucit k sobě	*		*	*
soucit s utrpením klienta	*	*	*	*
soucit s existencí utrpení obecně na světě			*	*
Nadřazená kategorie: Dovednosti				
1. UVědomění				
vzniku prožívání a myšlení	*	*	*	*
podmínek, příčin a jejich důsledků	*	*	*	*
autopilota (automatické reakce, tendence k reakcím)		*	*	*
a záměru, cíle	*		*	*
2. Observace, povšimnutí				
aktuálního prožívání	*	*	*	*
aktuálního myšlení	*	*	*	*
aktuálních vzpomínek			*	*
těla a tělesných pozic	*	*	*	*
3. Odstup				
myšlenek a prožívání	*	*	*	*
reakcí na základě bažení	*		*	
automatických reakcí		*	*	*

⁴⁴ Surovými daty rozumíme přesné přepisy rozhovorů tak, jak byly nahrány, zaznamenány.

6.8 PŘÍKLAD VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Podívejme se nyní na výsledky a krátké shrnutí dosavadních poznatků. Budeme-li pokračovat v interpretaci a analýze dat z těchto příkladů, máme zde hlavní kategorii – metadovednost – a subkategorii: akceptaci.

Postoj akceptace jako metadovednost

Subkategorie „akceptace“ obsahuje hned několik témat – přijetí negativních myšlenek a prožívání, aktuální situace takové, jaká je, limitů, mnohosti, pomíjivosti, změn. Dále se nám u respondentů objevil společný vzorec. Respondenti popisují, že se přijetí vznikajících jevů tak, jak jsou, snaží uplatňovat v každodenním životě. Důsledky, které tento přístup přináší, respondenti popisují jako „větší klid“ a také schopnost zvážit reakce na situaci, již tímto způsobem zvládají.

Amy Mindellová (2009) řadí uvědomovaný postoj pomáhajícího, který jej posléze záměrně používá při interakcích s klientem, mezi metadovednosti.

Jednotliví respondenti na základě schopnosti přijetí aktuální skutečnosti popisují, že mění své intervence vůči klientovi (větší otevřenost, trpělivost, uzpůsobení reakcí a zpětné vazby). Akceptace jim také pomáhá při zvládnutí zátěže, což je jedna z důležitých kompetencí pomáhajícího pracovníka.

Téma přijetí se v rozhovorech objevuje v hojné míře a respondenti používají postoj přijetí v celé řadě oblastí. Nejčastěji jde o situace spojené s velkou mírou proměnlivosti, změn. Nebo při nesouladu očekávání pomáhajícího pracovníka s chováním a projevy jeho klienta či žáka.

Pan Jan mluvil o přijetí změn, tělesných bolestí a mnohosti myšlenek a pocitů, jimiž bývá po celém dni zaplaven. Zpětně také reflektuje období před tím, než se začal věnovat meditaci všímavosti. Srovnává ho s tím, jaký postoj k životním situacím a k sobě má nyní. Dříve se vnímal jako někdo, kdo má jasné představy o tom, jak mají určité věci v životě vypadat, a ve chvíli, kdy tomu tak nebylo, přicházely výčitky. Situace, která byla vyhodnocována jako špatná, byla srovnávána s ideální situací. Respondent s ohledem na toto zjištění u sebe vnímá větší míru otevřenosti a schopnost uskutečňovat přijetí změn a situací, jež nesplňují jeho očekávání:

„... člověk měl jasno v tom životě... a teď v tom mám jasno vlastně taky (*směje se*), že v tom mám jasno (*směje se*), ale v tom smyslu, že vůbec nevím, co přijde. Někdy jsou velký překvapení, co přijde... a cokoli přijde, tak mně přijde, že je v pořádku, že si nic nevyčítám. A naopak ani mě nedokáže překvapit, že toho tam je tolik v té hlavě a v tom těle taky, ale hlavně v hlavě, v tom těle, tam jsou spíš ty bolesti... a mně

to přijde v pohodě, že to tak je, protože přes ten den tam toho nalítá tolik... nad čím jako dumám, nebo co mě štve... mám toho tolik... takovejch pocitů...“

Paní Lucie mluví podobně v kontextu přijetí vědomí nedokonalosti světa i sebe, přičemž toto uvědomění spojuje i s mírou větší trpělivosti a přijímání věcí takových, jaké jsou (tzn. jak se jeví) u sebe, ale též u svých klientů:

„... to vědomí nedokonalosti toho světa, možná ještě tento aspekt... větší tolerance k mým nedokonalostem, větší trpělivost se sebou, s klienty, okolím, lepší schopnost přijetí věcí, jak jsou...“

Podobně se o přijetí nedokonalosti, kterou spojuje s realističtějším vnímáním světa, vyjadřuje i Denis. Ten popisuje změnu postoje k tréninku všímavosti. Dříve se orientoval na dosažení svého tzv. meditačního ideálu. Měl jasno v tom, jak má vypadat ideální trénink a výsledky rozvoje meditace všímavosti a vzhledu. Prostřednictvím samotného tréninku však změnil svůj postoj, který je nyní více otevřený jevům, jež vnímá jako nedokonalé. Rovněž by se dalo říci, že jde o schopnost přijmout rozdíl mezi aktuálním stavem a očekávaným výsledkem či očekávaným ideálem. Tento postoj vyjadřuje slovy, ve kterých dává důraz na přijetí různých stavů, jež při meditaci vyvstávají, včetně usínání. Tento postoj se Denis snaží přenášet i do práce s klienty:

„... někdy to jde, někdy to nejde, někdy usínám, je to prostě různý...“

Stone a Neale (1984) uvádějí schopnost akceptace jako jednu z možností, kterou lze zvládat zátěž. Akceptaci je možné u pracovníků v pomáhajících profesích vnímat jako schopnost vyrovnat se se zátěžovými situacemi. Ve chvíli, kdy je záměrně používána ke zvládnutí nároků své práce, jde o metadovednost. Respondenti spontánně říkají, že díky rozvíjení všímavosti mají lepší přístup k tomu, aby k měnícím se situacím a stavům přistupovali s postojem, který se je snaží přijímat takové, jaké jsou. Zdá se tedy, že respondenti ve chvílích, jež jsou vyhodnoceny jako neúspěšné na základě opakované zkušenosti proměnlivosti úspěchů i neúspěchů (jejich přicházení a odcházení), vnímají jejich pomíjivost a neprožívají tyto situace tak palčivě jako dříve.

Po interpretaci a analýze hlavní kategorie (metadovednosti) a její subkategorie (akceptace) v názvu oddílu Postoj akceptace jako metadovednost bychom stejným postupem pokračovali dále. Tedy stejným způsobem popíšeme a interpretujeme další témata – subkategorie, jež nám z rozhovorů vplynuly. Soucit jako metadovednost a uvědomění, observace a odstup jako dovednosti (viz tab. 6.1).

ZÁVĚR

Cílem této kapitoly bylo popsat jednotlivé kroky IPA, včetně praktických ukázek a příkladů analýz a interpretací. Méně jsme se zde věnovali filozofickému pozadí této metody. IPA je vhodná zejména v těch výzkumech, kde je důležité porozumět hloubce zkušenosti, respektive významu této zkušenosti respondenta nebo skupin. Může se uplatnit při zkoumání zkušeností pedagogických pracovníků, jaký význam dávají pomáhající pracovníci zkušenostem, jimiž při své práci procházejí. Uplatnění vidíme i při zkoumání kompetencí a dovedností pomáhajících pracovníků, nebo při zkoumání zkušeností, které popisují sami žáci či klienti v kontaktu s pomáhajícími pracovníky. Například jaký význam přisuzují agresii ve škole žáci a jaký význam jí přisuzují učitelé? Jaký význam má pro romské žáky samotná role učitele ve škole? Jak učitel přemýšlí o své kompetentnosti a co pro něj znamená být kompetentní? Podobné otázky, jež nás prostřednictvím IPA vedou ke skutečně detailnímu a hlubšímu popisu zkušenosti jednotlivců, mohou přinést důležité poznatky, které mohou následně pozměnit formáty a směřování důležitých kvantitativních studií.

Tato metoda, v případě, že je kvalifikovaně realizována, může přinést hlubší pohled na zkoumaná témata. Dokážeme díky ní proniknout k esenci zkušenosti člověka. Na základě toho, že pronikneme k jádru významu, se pak můžeme pustit do kvantitativního zjišťování, jež neprobíhá *ad hoc*, ale má opodstatněný základ.

Výzkum uvedený v této kapitole probíhal v rámci projektu „Výzkumná šetření zaměřená na sociálně znevýhodněné skupiny“ na PdF MU (MUNI/A/0741/2012).

7. NARATIVNÍ ANALÝZA

Andrea Preissová Krejčí

V posledních letech se narativy, tedy příběhy, a jejich analýzy dostávají stále více do centra zájmu odborné veřejnosti. Svět, a to nejen akademický, prahne spíše po tom, jak vědu prodat, zpopularizovat, zpřístupnit, než po řešení problémů a objektivitě ve vědeckém bádání.⁴⁵ Příběh se dobře prodává v umění, příběh se dobře prodává v politice. Tak proč jej nevyužít i ve vědecké metodologii? Netřeba hledat ve vyprávění přemíru závazných, pravdivých svědectví, spíše je důležité popsat a zdůvodnit, proč příběh, bez ohledu na jeho vztah k realitě, můžeme považovat a považujeme za hodnotný. Snad proto se narativní analýza stala legitimní vědeckou metodou hned v několika sociálních vědách: historii, sociologii, antropologii či etnografii a psychologii.

7.1 TEORETICKÝ RÁMEC

Narace se stala trendem, moderním přístupem, který volí čím dál více badatelů, a to jak v sociálních vědách, tak například v lingvistice. Ve skutečnosti se však jedná o staré téma, jež můžeme vystopovat už od antiky, například v Aristotelově díle *Poetika*.⁴⁶ Současné oživení zájmu o roli vyprávění v různých

⁴⁵ V podkapitole 1.5 jsme problematiku vědeckého poznání a jeho korespondence, adekvace, s realitou popsali dostatečně. Právě obrácení se k narativitě přímo souvisí s rozkrytím hermeneutického přístupu ve vědeckém bádání a kritikou metodologie věd tzv. filozofy vědy (jak uvádíme výše).

⁴⁶ Aristoteles ve své *Poetice* pojednává o podobě řeckého básnictví. Z hlediska počátků narativní analýzy je pro nás důležitá pasáž o jednotlivých složkách tragédie, když za nejdůležitější považuje sestavení událostí: „Tragédie přece není zobrazením lidí, nýbrž jednání a života, štěstí a neštěstí, a štěstí i neštěstí je založeno na jednání. Cílem hry je tedy zobrazit určité jednání, nikoli povahovou vlastnost. Lidé sice činí takovými či onakými jejich povaha, ale šťastnými nebo nešťastnými jejich jednání. Herci tedy při hře nezobrazují povahy přímo, ale nepřímou je vyjadřují svým jednáním.“ (Aristoteles, 1996, s. 70) Aristoteles vymezuje, že děj musí být ucelený (mít začátek, střed a konec), mít určitý rozsah, zobrazovat jedno celistvé jednání a mít charakter pravděpodobnosti či nutnosti (srov. Aristoteles, 1996, s. 72–77).